

УДК 74.03(4Укр)–8

Анжела Киричок

ХРИСТИНА АЛЧЕВСЬКА ПРО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА

У статті висвітлено погляди Христини Алчевської на передумови здобуття професійної компетентності майбутнього педагога, розглянуто ключові пріоритети професійної підготовки учителів, що характеризують сукупність професійно обумовлених вимог до майбутніх учителів, визначено невід'ємні складові професійної компетентності педагога, шляхи та засоби професійного та особистісного зростання фахівців освітньо-виховної сфери. Основну увагу звернено на підготовку вчителів, методика та основні напрями виховання у світлі педагогічних ідей Х. Алчевської.

Ключові слова: *Христина Алчевська, професійна компетентність, педагогічна діяльність, професійна підготовка.*

Пошук шляхів здобуття професійної компетентності педагога залишається відкритим і нині у сучасній педагогіці. Сучасному учителеві необхідні гнучкість і нестандартність мислення, вміння адаптуватися до швидких змін умов життя. А це можливо лише за умови високого рівня професійної компетентності, наявності розвинених професійних здібностей. Досягнення мети сучасної освіти пов'язане з особистісним потенціалом учителя, його загальною та професійною культурою, без яких неможливе вирішення наявних проблем навчання та виховання відповідно до нових освітніх парадигм. Надзвичайно актуальними з цієї точки зору видаються погляди видатної української освітянки Христини Алчевської, щодо проблеми здобуття професійної компетентності майбутнього педагога. Використання її поглядів слугуватиме фундаментом розуміння сутності справжньої, духовно-моральної особистості та шляхів її формування.

Погляди Х. Алчевської на діяльність педагога висвітлювали М. Гуменюк, Я. Донський, О. Мазуркевич. Діяльність Х. Алчевської як організатора освіти дорослих проаналізовано у роботах Л. Вовк, М. Головкової, Т. Коломієць, О. Неживого та ін. У дослідженні М. Мухіна подано загальну характеристику педагогічної творчості Алчевської та наголошено на актуальності її загальнотеоретичного і методичного доробку для сучасної педагогічної науки. Окремі аспекти її гуманістично-педагогічних поглядів характеризує О. Жукова в одному з розділів дисертації. Фрагментарно означена проблема висвітлюється у роботах Д. Баліка, В. Бардінової, Л. Бондар, але погляди Х. Алчевської, на

проблеми формування професійної компетентності майбутніх педагогів недостатньо досліджені, що і зумовило вибір теми нашого дослідження.

Мета статті – висвітлити погляди Х. Алчевської на деякі аспекти формування професійної компетентності майбутнього педагога, що передбачають актуалізацію досвіду й пошук можливостей їх використання у сучасних умовах розвитку національної системи освіти.

Проблема особистості та професійності педагога привертала до себе увагу ще з античних часів й протягом всієї історії розвитку педагогічної науки була актуальною. В умовах піднесення просвітницької діяльності інтелігенції, інтенсивного розвитку освіти в період кінця XIX – початку XX ст. суспільство висувало нові високі вимоги до особистості, професійної підготовки та фахової майстерності педагога. Х. Алчевська характеризувала розвиток дидактики 60-х рр. XIX ст. як час загального збудження у педагогічному світі, коли аналізувались традиційні методи навчання, з'являлись нові, народжувались на світ наочні посібники, книги для читання, але поряд з цим, Х. Алчевська застерігала від гонитви за новизною. Вона радила не вдаватися у крайнощі, а дбати про результати навчання [1, с. 125, 133].

Освітянка вказувала, що головною рисою діяльності майбутнього вчителя є любов до школи і до своїх вихованців. Будь-який учитель, на думку Х. Алчевської, повинен бути людиною, що має достатню загальну й спеціальну підготовку. Освічений педагог, що має досить широку загальну підготовку, показниками якої є рівень його гуманістичної спрямованості, на думку Х. Алчевської, спроможний передати їх своїм вихованцям, пробудити у них інтерес до науки, бажання мислити [2, арк. 13, 25]. Саме у педагогічній творчості, в постійній роботі над удосконаленням власних якостей педагога, в оволодінні ним знаннями, які необхідно донести до свідомості вихованців, вона бачила успіх навчально-виховного процесу.

На погляд Х. Алчевської, формування *психологічної культури* майбутніх педагогів є одним з найбільш важливих завдань у системі підготовки кваліфікованих спеціалістів, які покликані розвивати цю важливу якість у своїх вихованців, а також формувати, що не менш важливо, у класних групах сприятливий психологічний клімат [2, арк. 54, 60]. Важливі компоненти психологічної культури майбутнього фахівця, Алчевська бачила у вмінні вчителя відчувати настрій дитини, її внутрішній світ, поважати гідність дитини як особистості, високій довірі і справжній любові до дітей, обранні по відношенню до кожного з них такого способу спілкування, який би найкращим чином відповідав індивідуальним особливостям тих, з ким доводиться спілкуватися [2, арк. 54, 60].

Як бачимо, особливе місце в структурі психологічної культури вчителя займає спілкування та рівень сформованості у студентів компетентності у спілкуванні, оскільки психологічна компетентність є однією з визначальних у структурі педагогічної діяльності. Важливою

умовою діяльності кожного освіченого вчителя, Алчевська вважає знання педагогіки і психології дорослих і дітей. Талановиті педагоги завжди відрізняються добрим знанням психології вихованців, наголошувала Х. Алчевська [3, с. 112].

Також, особливе місце у формуванні професійної компетентності майбутнього спеціаліста посідає оволодіння *техніками педагогічного спілкування*. За Алчевською показником професійності вчителя є культура мовлення. Вона гостро критикувала викладачів, які дозволяли собі ображати й покрикувати на учнів, дорікати їм нездібністю до навчання і лякати виключенням зі школи [4, арк. 2, 5]. Що стосується виховного елементу в педагогічній роботі, то велику увагу Х. Алчевська приділяла особистим взаємовідносинам учителів-учнів, особистому впливу на них. Реалізацію виховної функції в школі, Х. Алчевська бачила у створенні *здорового мікроклімату*. На її переконання, саме під впливом колективу формується свідоме ставлення до себе як до самостійної особистості. Саме у колективі створюються умови для активного пошуку та відкриття учнями інформації про моральну цінність власної поведінки, емоційний світ тощо. Вона звертає свою увагу на те, що і учнів, і педагогів повинні приваблювати цілеспрямованість, порядність, висока моральність, захопленість своєю справою [4, арк. 7, 10].

Вивчення та аналіз щоденникових нотаток Х. Алчевської дозволяє зазначити, що для здобуття професійної компетентності майбутнього педагога значну роль відіграють *педагогічні збори, засідання та педагогічні читання*, на яких ознайомлювали молодих вчителів із життям недільної школи та розвитком педагогіки, складали, прочитували і обговорювали програми занять у школі. На гурткових засіданнях, на думку Х. Алчевської, кожен педагог має можливість висловитися перед своїми колегами, більш або менш досвідченими у справі викладання, звернутися за порадою, з'ясувати непорозуміння, пояснити відступи від програми [3, с. 114]. Христина Алчевська зазначала, що педагогічні збори являють собою живу справу, яка захоплює і викликає задоволення та сприяє формуванню професійної компетентності, особистісному зростанню вчителя, внаслідок якого він прозріває, росте, вчиться спостерігати. У рамках педагогічних засідань Х. Алчевська організовувала педагогічні читання, які знайомили вчителів школи з передовими ідеями і поглядами інших педагогів у галузі навчання і виховання, надрукованими у таких виданнях, як «Вестник Европы», «Русская школа», «Новое время» та ін. *Педагогічні читання* визнавалися одним із кращих засобів самоосвіти майбутніх вчителів і успіху школи. Відзначаючи роль педагогічної науки, яка тісно пов'язана з життям, Х. Алчевська наголошувала, що літературні твори можуть служити матеріалом для обговорення різних психолого-педагогічних питань, в силу чого вчителі школи слідкували за виданням літератури з предметів, навчальних посібників, педагогічних статей та

доповідали на педагогічних засіданнях, що привернуло їх увагу [1, с. 43]. На погляд видатної освітянки, художня література, книга виховувала самих вихователів, оберігала їх від замкнутої сфери, не дозволяла їм обмежуватися тісним колом своєї навчально-педагогічної діяльності. Х. Алчевська вважала, що освіта і виховання дітей та дорослих неможливі без книги, що книга є одним з наймогутніших засобів, який єднає автора з читачем і врешті-решт виховує його [4, арк. 2]. Впливову силу книги вона відчула і сама, захоплюючись читанням ще з дитячих літ. Культ доброї, змістової, талановитої книги був для Алчевської передусім.

Здобуття професійної компетентності майбутнього педагога, його умінь і якостей Х. Алчевська бачила в *критичному ставленні до своєї особистості*, бо в здоровій критиці, що не доходить до самознищення, вона вбачала запоруку професійного росту вчителя. Критичне ставлення до своєї особистості і професійних якостей вчителів обговорювалось на загальних і гурткових педагогічних зборах, що дозволяло правильно організувати і вести освітньо-виховну роботу. Відзначаючи позитивне значення критики, Х. Алчевська рекомендувала колегам розумно ставитися і до взаємокритики, не намагатися бачити в ній тільки навмисно-негативне ставлення до особистості педагога, що на її погляд, часто стримувало бажання виправити будь-який недолік у процесі діяльності. Алчевська пропонувала помічати, уважно аналізувати і відповідно реагувати на погрішності в роботі. На переконання Х. Алчевської, «помічаючи будь-яку ненормальність у ході викладання кого-небудь із вчительок, не можна говорити собі, що «це її справа» і залишати групу в жертву недосвідченості вчительки, яка, можливо, всією душею хоче вести свою справу якнайкраще» [2, с. 67, 73]. У зв'язку з цим, на перший план педагогічних засідань школи виносились питання про взаємну критику недоліків, особливо у роботі професійної компетентності майбутніх вчителів.

Крім того, Х. Алчевська, як керівник освітніх закладів, замислювалася над тим, як сприяти тому, щоб учителі постійно працювали над собою, займались професійним самовдосконаленням [2, арк. 78]. На її думку, спілкування й обмін інформацією з видатними діячами освіти під час педагогічних з'їздів, листування, відвідування школи сприятиме науково-інформаційному забезпеченню викладачів новими ідеями. Професійна компетентність і висока вимогливість Х. Алчевської до себе давали їй право ставити відповідні вимоги до своїх вихованців. Тому шляхи формування професійної компетентності особистості будуть знайдені лише тоді, коли майбутні педагоги здатні будуть підвищувати свій розумовий і культурний рівень. Педагогічний оптимізм і самовдосконалення вчителя повинні бути, на думку Х. Алчевської, провідними духовно-моральними характеристиками особистості педагога, творчий потенціал якого закладається в організаційній структурі школи і є

необхідною складовою професійної компетентності педагога [2, арк. 78].

Х. Алчевська у своєму педагогічному щоденнику неодноразово підкреслювала, що запобіганню складних екстримальних ситуацій у школі, сприятиме створення атмосфери довіри й дружніх стосунків серед членів педагогічного колективу. Це стимулюватиме вчителів до професійного зростання й удосконалення. У постаті вихованця педагог повинен бачити людину, яка наділена душею і потребує виключно привітання й ласки [1, с. 255]. Ідеальний тип учителя вона бачила в суворому і сумлінному ставленні до добровільно взятих на себе обов'язків, бо від цього залежало і ставлення учнів до навчально-виховного процесу. Згідно з її поглядами, справжній педагог – це людина, яка вміє відгородити у своєму серці поважне місце для школи, і, крім того, має інші святі інтереси у житті [1, с. 300].

Теоретичне і практичне використання наукових ідей, здобутих під час загальної освіти, згідно з поглядами Х. Алчевської, здійснюється завдяки ретельній підготовці майбутнього педагога до занять. Педагогічним правилом Х. Алчевська вважала здатність педагога обдумувати кожне слово та фразу, наводити вдалі приклади для кожного конкретного випадку, розмірковувати над висновками, що будуть зроблені під час заняття [4, арк. 7, 9]. Особистість справжнього педагога, на думку Х. Алчевської, повинне доповнювати його сумлінне ставлення до своєї педагогічної діяльності. Вона вимагала і від своїх колег поважного відношення до учнів, правильної методики викладання, індивідуального підходу в процесі навчання. Тому діяльність викладачів у цьому напрямі реалізовувалась за допомогою вдосконалення форм і методів навчання, всієї організації навчально-виховної роботи

Х. Алчевська вважала за необхідне досвідченим учителям запрошувати на свої уроки менш досвідчених молодих колег. Для запобіганню стану збентеженості з боку учнів під час присутності педагогів-практикантів Х. Алчевська радила залучати останніх у хід подій занять одразу. У процесі підготовки молодих учителів до занять, за переконаннями Х. Алчевської, бажано, щоб досвідчені педагоги розробку важких для викладання тем залишали собі, а не доручали їх практикантам. Якщо молоді спеціалісти не допускають помилок, якщо їх викладання є вдалим і вони прагнуть незалежності від опіки, їм можна запропонувати працювати самостійно. Для того, щоб з долею критики підійти до оцінки заняття будь-якого педагога, Х. Алчевська вважала за необхідне: по-перше, навчити колегу прийомам і методам викладання матеріалу; а по-друге, адекватно сприймати критику. Будь-якого вчителя образливою критикою можна сповнити почуттям зневіри у власні педагогічні здібності та здатності викладати. Тоді вчитель буде себе почувати стомленим морально й фізично. І тільки той педагог, який дійсно відданий школі, для якого викладання є сенсом життя, знайде в собі сили для того, щоб навести

порядок у власних емоціях, зібрати волю й працювати на користь освітньої справи [2, арк. 96]. З цією метою Х. Алчевська радила вчителям спиратися на позитивне, а не безнадійно опускаючи руки, приймаючи до уваги не зовсім вдалі моменти педагогічної діяльності.

У процесі підвищення рівня професійної компетентності колег Х. Алчевська приділяла велику увагу корекції та вдосконаленню стилю і методів роботи молодого вчителя. Свої переконання з цього питання вона описала у праці «Полгода из жизни воскресной школы», аналіз якої дозволяє прийти до висновку про те, що в особі Христини Алчевської молоді вчителі могли бачити наставника-педагога, що горить бажанням поділитися своїм досвідом [1, с. 60]. Для запобігання помилок у викладанні недосвідчених колег Х. Алчевська запрошувала їх відвідати свої заняття. Через три заняття Христина Данилівна просила свою напарницю дати досить самостійний урок та поставитись критично до її викладання з тим, щоб у подальшому молода вчителька змогла дати зразковий урок [1, с. 60]. З цією ж метою, працюючи в парі з молодими колегами і не бажаючи виставляти на загальний огляд їх некомпетентність з окремих питань, Х. Алчевська, як більш досвідчений педагог, проводила заняття з тем, що викликали труднощі, залишаючи легкі своїм напарницям. Видатна освітянка вважала, що «спільні заняття двох або більше вчителів вносять багато енергії, бадьорості і різноманітності у викладання, дають можливість більш критично ставитись до своїх занять та їх обговорень» [2, арк. 102]. На її погляд, більш вдалим є поєднання, при якому в парі працюють педагог-професіонал та молодий вчитель, або вчитель-практикант.

З метою покращення професійної компетентності, набуття та передачі досвіду, Х. Алчевська досить часто відвідувала заняття своїх колег, про що свідчать її нотатки в записному зошиті [2, арк. 109]. Вона була ініціатором відвідування своїх уроків не тільки з боку педагогів власної школи, а й викладачами навчальних закладів м. Харкова. Х. Алчевська, вважала за мистецтво залучення вчителем у загальний хід викладання присутніх відвідувачів.

Для того, щоб свідомо професійно вдосконалюватись, Х. Алчевська рекомендувала вчителям та вчителям-практикантам своїх шкіл вести *педагогічні щоденники*. «Довіряючи педагогічному щоденнику свої промахи і успіхи, свої знегоди і міркування, спостереження і висновки, – наголошувала вона, – звикаєш відноситися до справи критично» [1, с. 356]. Педагогічні щоденники мають величезне значення не лише особисто для вчителя, а й для розвитку школи, бо сприяють з'ясуванню ставлення вчителів до школи, їхніх стосунків з вихованцями, вивченню їх характеру, здібностей, індивідуальних особливостей.

За переконаннями Х. Алчевської, передумовою здобуття професійної компетентності майбутнього педагога є *професійне чуття*. Його сутність

полягає у тому, що педагог здатен відчувати, чи поділяють учні його погляди, чи ні. Якщо вчитель не замислюється над цим питанням – це його помилка [2, арк. 55]. Врешті-решт, такі вчителі деградуують професійно. Натомість висока етична культура, постійне самовдосконалення сприяють формуванню самокритичності вміння розсудливо оцінити, визнати і проаналізувати свої педагогічні промахи і невдачі, а в цьому – запорука професійного зростання та професійної компетентності майбутнього педагога.

Отже, професійне становлення майбутніх вчителів – безперервний процес набуття особистістю професійної компетентності, яка виражається в саморозвитку та самореалізації в педагогічній діяльності. Невід’ємними складовими професійної компетентності є глибокі знання з предмету, методики викладання, психологічна проникливість, володіння техніками педагогічного спілкування, організація педагогічних зборів, читань, школи молодого вчителя, ретельна підготовка до кожного із занять, робота над критичними зауваженнями, виявлення недоліків та шляхів їх подолання в ході навчально-виховного процесу. Але вчитель ніколи не підкорить вершини своєї професії, якщо він не любитиме своїх вихованців і педагогічної справи. Вирішення проблеми за передумови здобуття професійної компетентності майбутнього фахівця можливе при єдності зусиль самої особистості та педагогічного колективу, в якому вона формується. Окрім цього, професійна сфера сьогодні повинна працювати з іншими категоріями – компетенціями. У цьому розумінні професія дає відповідь на те, якою компетентністю повинна володіти людина, або яка ж сфера її компетенції. Тому професійна сфера оперує компетенціями, а освіта – знаннями, вміннями, навичками.

Шляхи та засоби професійної компетентності майбутніх педагогів запропоновані Х. Алчевською, становлять безперечний інтерес і нині, можуть творчо використовуватись у роботі загальноосвітніх шкіл та вищих навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алчевская Х. Д. Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания / Х. Д. Алчевская. – Москва. : Тип. т-ва Сытина, 1912. – 466 с.
2. Алчевская Х. Д. Школьный дневник за 1912 г. [Рукопис]. – Ф – Харківський історичний музей. Колекція групи «Документи». – № 8858/295. – 114 арк.
3. Алчевская Х. Д. Полгода из жизни воскресной школы (из записной тетради учительницы воскресной школы) / Х. Д. Алчевская. – С.-Петербург. : Тип. И. Скороходова, 1895. – 126 с.
4. Алчевская Х. Д. Отчёт кружкового собрания за 1892 г. [Рукопис]. – Ф – Харківський історичний музей. Колекція групи «Документи». – № 8858/299. – 10 арк.